

A barnamezős rehabilitáció és az örökség turizmus kapcsolata: nemzetközi tapasztalatok és a DIGÉP esete

© Biczó Gábor¹

Miskolci Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Miskolc
gavrilbenedictus@gmail.com

A posztindusztriális társadalmak egyik legsúlyosabbnak tetsző környezeti tehertétele, a gazdasági struktúra a globális trendek következményeként történő átalakulása miatt az elmúlt évtizedekben visszamaradt, funkciót veszített, illetve szennyezett ipari infrastruktúra és termelési területek problémájának megoldása. Az ipar és különösen a nehézipar virágzásának időszaka a fejlett társadalmakban kis eltéréssel gyakorlatilag a 19. század közepétől az 1960-as évekig tartott. Ekkor kezdődött meg a termelés az olcsóbb munkaerővel és nyersanyagforrásokkal rendelkező feltörekvő országokba történő kiszervezése, ami fokozatosan felgyorsuló és napjainkig tartó folyamatként meghatározta az egykor prosperáló iparvidékek, városok, olykor régiók sorsát. Az ipar leépülése komplex és egymást erősítő hatástényezők rendszereként nem csak a helyi társadalmak életviszonyait alakította át gyakran roppant hirtelen. A megszűnt és hátrahagyott ipari létesítmények, melyek többnyire urbanizált lakóövezetek tözsomszédságában találhatóak, komoly környezeti kockázati tényezőként, sokszor bizonyíthatóan közvetlen egészségkárosító okként a posztindusztriális társadalmak jelenének fontos dilemmáját képezik. A barnamezős fejlesztések szociokulturális hatásaival foglalkozó szakirodalom tekintélyes témájává fejlődött az ipari örökségturizmus közösség-konstitutív hatásainak értelmezése. Pontosabban annak tisztázása, hogy a mindenkori fejlesztésben involvált helyi közösség, az egykori ipari munkavállaló és az ehhez köthető egyéb tevékenységet végző népesség kollektív társadalmi önképét miként alakítja pozitívan a közvetlen környezet új és magasabb presztízsű turisztikai funkciója. A következőkben a barnamezős rehabilitáció egyik lehetséges alternatívája, a turisztikai célpontként fejlesztett, kiemelt gazdasági és szociokulturális lehetőségekkel jellemezhető színterek általános kérdéseivel foglalkozunk, valamint ennek példaként a miskolci DIGÉP ipari örökségturizmus-potenciáljával kapcsolatban végzett kutatások eredményeit mutatjuk be.

A turisztikai szemléletű barnamezős rehabilitáció színtérének kiválasztása

A barnamezős területek turisztikai szemléletű fejlesztése egyre közismertebb módja a leromlott környezetű városi színterek hasznosításának. Az ipari örökségturizmus fejlődésében fontos szerepet kapott a fejlesztési színtér kiválasztását meghatározó elvrendszer általánosíthatóságának mértéke. Mivel a fejlesztés céljai és funkciói komplex rendszert képeznek, ezért a mindenkori színtér kijelölése összetett feladat

¹ A kutatásban *Bánhalmi Lilla* működött közre a DIGÉP örökségturisztikai státuszával kapcsolatos kutatásokban, adatgyűjtésben, terepmunka koncepció kidolgozásában és megvalósításában, valamint az ehhez kapcsolódó szövegezési feladat elvégzésében.

és számos szempont mérlegelését feltételezi. A gazdasági és környezeti fenntarthatóság mellett az érintett lokális szociokulturális életközösség érintettségének mértéke és minősége ugyancsak meghatározó szempont. Jelesül, fontos annak mérlegelése, hogy a „helyiek” a turisztikai célpontként fejlesztett barnamezős terület új funkcióiban milyen érdekeltségre lelnek, illetve az ebből származó haszonból milyen módon és mennyiben részesülnek.

A turizmus gazdaságélénkítő hatása közismert. Ugyanakkor, csak az a turisztikai fejlesztés generál konjunktúrát és járul hozzá az érintett lokális társadalom közösségviszonyainak fejlődéséhez, ahol a befektetett tőke – társadalmi, anyagi, humán és politikai – mennyisége és minősége egyensúlyban van a megtérüléssel. Mindez azt jelenti, hogy nem minden barnamezős színtér alkalmas arra, hogy rehabilitációját követően kívánatos és sokak által látogatott turisztikai célpontként nyerjen új funkciót. Megfordítva, a turisztikai célpontként hasznosítható barnamezős területek kiválasztása során az első lépés a vállalkozás legszélesebb értelemben vett rentabilitásának mérlegelése.

A turisztikai fejlesztésre alkalmas adekvát színtér kiválasztása két egymásra épülő szinten történik. Az első lépés elválaszthatatlan a rehabilitáció eredményként elérendő új funkció pontos rögzítésétől, illetve a helyszín ezt szolgáló előnyös és hátrányos tényezőinek azonosításától.

A turisztikai szemléletű fejlesztésre alkalmas barnamezős színtér kiválasztásának szempontrendszer: 1. szint

	<i>eredeti funkció</i>	<i>fekvés</i>	<i>új funkció</i>	<i>példa</i>
<i>osztatlan színtér:</i> önmagában értelmezhető világos fizikai határokkal rendelkező, egyfunkciójú színtér	egyetlen ingatlanhoz tartozó, konkrét funkció okán létesült infrastrukturális egység: építmény vagy hely	urbanizált, rurális, és/vagy természeti környezet	a barnamezős színtér fejlesztésének eredményeként megteremteni kívánt konkrét funkció	Bohumin víztorony, ma <i>Ve Vezí</i> panzió és étterem, városi park
<i>homogén komplex színtér:</i> világos fizikai határokkal rendelkező, azonos funkciójú egységekből álló, de önmagában osztott színtér	egyetlen ingatlanhoz tartozó, azonos funkciójú, de osztott elemekből felépülő infrastrukturális egység: építmény vagy hely	urbanizált, rurális, és/vagy természeti környezet	a barnamezős színtér fejlesztésének eredményeként megteremteni kívánt komplex, de homogén funkciórendszer	Genk C-bánya, két projektben fejlesztett (2000-2013) több (négy) funkciójú történeti jelentőségű épületkomplexum: kortárs művészet és kultúra; bányászati ipari örökségtúra; média és dizájn felsőoktatási akadémia; kreatív ökonómiai centrum (Ramsden, 2010)
<i>osztott komplex színtér:</i> többféle és eltérő funkciójú, fizikailag tagolt határokkal rendelkező színtér	több ingatlanhoz tartozó eltérő funkciójú elemekből álló komplex infrastruktúrájú hely és színtér	urbanizált, rurális, és/vagy természeti környezet	a barnamezős színtér fejlesztésének eredményeként megteremteni kívánt heterogén funkciókomplexum	Bethlehem Steel Company (Pennsylvania); összetett funkciójú és többszinterű fejlesztés – rekreáció, sport, múzeum – komplex színtér (Senape, 2008)

A szinterek kijelölésének további finomítást képező szempontrendszere a barnamezős helyszín diszciplináris szemléletű értékelése. A környezeti szennyezettség állapota, a tulajdonos, a helyszín új funkciójából következő turisztikai célközönség, az érintett lokális közösség érdekeltiségének és részvételének mértéke, a szintér jogi státusza, a helyi önkormányzat szerepe, a potenciális befektető, az új funkció megteremtéséhez szükséges anyagi és intellektuális-humán kapacitás mind-mind olyan tényezők, melyek megkerülhetetlenek a szintér kiválasztásakor. A modern alkalmazott társadalomtudományi szemléletű projektek esetében azonban a sorolt primer valamint szekunder szempontok közül határozottan kiemelkedik a barnamezős fejlesztésben érintett lokális szociokulturális közösség érdekeinek és érdekeltiségének kérdése, amely egyfajta kohéziós elvként fűzi fel a közreműködők tevékenységét.

Bethlehem, egy amerikai örökségipari turisztikai fejlesztési projekt és a lokális közösség

A közösség részesedésének kérdése a turisztikai célú barnamező rehabilitáció és revitalizáció folyamatában már a jelenség korai történetében jól megfigyelhető téma. A folyamat kibontakozásának reprezentatív példája a pennsylvániai Bethlehem ipari örökségének története, ami egyúttal jól tükrözi, hogy a barnamezős rehabilitációhoz kapcsolódó örökségturizmus a gazdasági és a környezeti nyereség mellett milyen széleskörű lehetőséget kínál a helyi társadalmi közösség fejlesztésére (Cameron, 2000).

Bethlehem Pennsylvania államban A Leigh-folyó völgyében található város, az amerikai ipartörténet emblematikus helyszíne. A várost 1741-ben alapították Németországból bevándorló telepések, akik elsősorban földművelésből éltek. A városka történetében az 1860-ban alapított Bethlehem Iron Company, amely az USA második legnagyobb acélipari üzemévé fejlődött, döntő változásokat hozott. Ugyanakkor a 20. század utolsó harmadában, a klasszikus nehézipar hanyatlásának kezdetén Bethlehemet is elérte a dekonjunkció. A vállalat 1975-től veszteségesen működött és a 115000 fő foglalkoztatott száma 1993-ra 3600 alkalmazottra csökkent. A sikertelen átszervezési és profilváltási kísérletek megpecsételték a vállalat sorsát, amely végül 2003-ban végleg beszüntette a termelést.²

Bethlehem és az acéliparhoz kapcsolódó környező települések ipari vállalatainál 1975-1991. között a munkahelyek negyede megszűnt, ami masszív munkanélküliséget, és lokális társadalmi depressziót eredményezett. A szintér természetesen nem egyedi, hisz a folyamatok a globális posztindusztriális gazdasági mechanizmusok tükrében a világ számos pontján hasonló leírást eredményeznének. Ugyanakkor Bethlehem példája, a módszeres rehabilitáció, melynek középpontjában a turisztikai profil megalapozása és fejlesztése áll, példaértékű vállalkozás.

A bethlehemi komplex turisztikai projekt példaértéke a hosszú távú, rendszerszemléletű és körültekintő szervezésben illetve kivitelezésben ölt testet. Az örökségesítés és a múzeumosítás első hulláma még az 1970-es években kezdődött, amikor intenzív érdeklődés bontakozott ki a helyi történelmi múlt iránt. Ennek középpontjában az eredetileg Csehországban kialakult, majd a Bethlehemet alapító német származású bevándorlók között is elterjedt, eredetileg a huszitizmusból kifejlődött moráviai-egyházi örökség iránti érdeklődés állt (Gallagher, 2005). Az

² Ma a város népessége 74 ezer fő, a Leigh-völgy vonzáskörzetében élők lélekszáma kb. 800 fő.

úgynevezett morva városrész, ahol az egyház tulajdonában lévő ingatlanok és 18. századi lakóházak, valamint közigazgatási funkciójú épületek többsége található, jó állapotban fennmaradtak. A bethlehemi örökségvédők már a 60-as évek végén szorgalmazták a történelmi múlt további értékeinek konzerválását és múzeumosítását. A tudatos és a város jövőjét a hanyatló nehéziparról a turisztikai fejlesztésekben továbbgondoló komplex stratégia csírái tehát már a gazdasági dekonjunktúra előtt tetten érhetőek voltak. Ugyanakkor a látványos és sokoldalú fejlődés, a helyszín adottságaival kalkuláló széleskörű rehabilitáció csak az 1990-es években indult meg. Ekkor a kulturális turizmus fókuszpontjába Bethlehem három etnikai telepesei közösségének öröksége került. A morva, a holland és skót-ír bevándorlók tárgyi és szellemi hagyatéka a klasszikus örökségturizmus színterévé tették Bethlehemet. Ugyanakkor, ez a koncepció kizárólag a város északi történelmi magját érintette, bár hozzájárult a leépülő acélipar okozta gazdasági és társadalmi krízis hatásainak ellensúlyozásához, mégis figyelmen kívül hagyta a Steel Company fokozatosan elhagyottá váló és leromlott barnamezős színtereinek problémáját. A város turisztikai fejlesztésében érintett szereplők között az 1990-es évek elején súlyos vita bontakozott ki a továbblépés irányairól. A konzervatív és a klasszikus örökségre koncentrálnak civil és gazdasági közösségek a 19-20. század hagyatékában nem láttak fantáziát. Ezzel párhuzamosan megjelentek olyan szereplők, akik Bethlehem történetét kivételesen komplex helyszíneként értelmezték, a két és fél évszázados múlt örökségét koherens egészként megőrzésre érdemes értéként fogták fel.

Az 1990-es évektől került megvalósításra Bethlehem komplex örökségvédelmi stratégiája, amely elsősorban a turizmusra épül, de ezt támogató szekunder funkciójú fejlesztéseket is magába foglalt. A koncepcionális fordulatnak köszönhető, hogy a város korai fejlődésében meghatározó hajózási csatorna szövetségi pénzalap támogatásával megvalósuló felújítása új és turisztikai értelemben vonzó rekreációs tér kialakítását eredményezte. A város déli részén található barnamezős színterek hasznosításába több intézmény összefogása látványos ellendülést hozott. A Lehigh University terjeszkedése, majd a gyár területén felújított épületben tudományos centrum kialakítása döntő esemény volt. Ezt követte 1996-ban a bethlehemi Zenefesztivál Központ vállalkozása, amely rendezvényeit korábban kizárólag a történelmi északi városrészben tartotta meg. A Bethlehem Musikfest Association ekkor megvásárolt egy a gyár területén található elhagyott gyümölcsraktárt és fesztiválközpontot alakított ki, majd rendezvényeket szervezett az új helyszínen. A rehabilitációs folyamatban aktív szereplő volt maga a Bethlehem Steel is, amely hosszú előkészületeket követően az acélipari örökség kultúráját és technikatörténetét bemutató múzeumot nyitott meg 1997-ben. A múzeum, amely a 90-es évek közepétől a Smithsonian Intézettel is partneri kapcsolatban áll, jelenleg az acélgyártási technológia folyamatát bemutató turisztikai látványosság a közérdeklődésre is számot tartó formájának kidolgozásával kísérletezik. A koncepció az örökségesítés fogalmi keretei között értelmezhető szándékként folyik. A tervezők, a barnamezős rehabilitáció turisztikai érdeklődésre számot tartó formájának kidolgozásán fáradozó szakemberek kísérlete, a közgondolkodásban általában negatív értéképzetekkel társított ipari kultúra – kohászat – és afunkcionális öröksége – rozsdatemető – hasznosítására irányuló próbálkozás.

A gazdasági, környezeti rehabilitáció mellett a bethlehemi kísérlet lényege, hogy a helyi adottságok kínálta keretek között és a helyben élő, az acélipari munkahelyet elvesztett emberek alkotta dezintegrált lakóközösségek fejlesztését is lehetővé teszi. A turisztikai szemléletű fejlesztések munkahelyet jelentenek, továbbá a szakértelem

hasznosítását, amennyiben alkalmat kínálnak a Bethlehembe látogató turisták kiszolgálására. Természetesen a helyi ipari örökségturizmus keretei között foglalkoztatható szakemberek száma korlátozott, ám a jelenség, tehát az ipari tudástőke kulturális értéként történő prezentációja nyilván indirekt módon, de erősíti a lokális kollektív identitást.

A további részletektől elvonatkoztatva látható, hogy a koncepcionális és átfogó barnamezős rehabilitációs program bethlehemi példája kiváló modell a hasonló adottságú helyek fejlesztéséhez. A továbbiakban, nem az összehasonlítás kedvéért, inkább a színtérben rejlő lehetőségek tudatosításának szándékával szeretnénk utalni arra, hogy kutatásaink alapján a miskolci DIGÉP miként és miért kínálhat esélyt a barnamezős ipari örökség-rehabilitáció számára, illetve válhat turisztikai vonzerővé.

A DIGÉP példája és lehetséges fejlesztési stratégiája alkalmazott társadalomtudományi szemszögből

1914-ben született az a kormányzati döntés, mely szerint új megmunkáló üzem létesült a Diósgyőri m. kir. Vas –és Acélgyár szomszédjában, így a már meglévő teleptől nyugatra, a Szinva patak völgyében elkezdtek építeni az „Újgyár”-at. Az Újgyár termelése 1944-ben esett vissza mikor a szövetségesek tudomást szereztek a diósgyőri haditermeléséről, így azok célponttá váltak. A megbénult üzem a szovjet csapatok kezébe került és parancsnokságuk alatt indult újra. A megrongálódott gépek kijavítását követően a gyár bekapcsolódott az országos vasúthálózat újjáépítésébe. 1946 és 1948 között az Újgyár a Kohászattal közös vezetés alá került. Az újjáépítés első éveiben a kényszerűségből és szükségszerűségből beindított gyártási ágak közül néhány a későbbi termelési profilját alapozta meg. A klasszikus nehézipar a termékek iránti világszerte tapasztalható keresletcsökkenése miatt a Diósgyőri Gépgyár 1990. évben fizetéképtelenné vált. A DIGÉP leépülése, ahogy a nehézipari ágazatok hanyatlása a borsodi iparvidéket erőteljesen sújtotta. A régió gazdasági szerkezeti sajátosságai, tehát az ipari karakter és tradíció, illetve a politikai rendszerváltást követő privatizációs anomáliák következményei nehezítették és a jelenben is nehezítik a kibontakozást. A termelés helyszínéről szolgáló gyárak, gyárrészlegek, ipartelepek és a hozzájuk kapcsolódó létesítmények bezártak, szennyezett, leromlott környezetű színterekként vegetálnak.

Az ipar emlékei sokszínűek és a különböző gyárépületek, létesítmények közül nehéz kiválasztani azt, amely műemléki védelemre jogosult. Ha a diósgyőri vasgyártás emlékeit vesszük számításba, akkor feltétlenül említést kell tennünk a hajdani ó-gyár a későbbi Lenin Kohászati Művek területén található üzemcsarnokokról (egyedi gépgyártó üzem, vasúti felépítménygyártó, húzó –és hőkezelő üzem, csavargyár, váltócsarnok, középhengermű, elektroacélmű), illetve az építkezések kezdetén az ó-gyárral egységet alkotó Diósgyőri Gépgyárról, melynek egyik sajátos épülete a hőkezelő üzem. Hasonló módon kivételesek lehetnek azok az épületek, amelyek a termelést közvetlenül nem szolgálták. Ilyen például az I. számú hivatalház az előtte álló bányász és kohász öntvénytel, az állomásépület, a fürdő vagy a kolónia különböző épületei. A létesítmények egyenként műemléki megőrzésre méltó helyek, ám ezek önmagukban nem érzékeltetik azt a kapcsolatrendszert, ami a borsodi iparvidék ipari létesítményeit összefűzte. A komplex rehabilitáció előfeltétele egy olyan adekvát koncepció megfogalmazása, melynek eredményeképpen a teljes ipari táj megőrzése biztosítható a különböző objektumok megtartása mellett.

A DIGÉP ipari öröksége esetében a turisztikai projektben való hasznosíthatóság gyakorlati keretfeltételeit egy 2009-2010 között megvalósított program keretében tanulmányozták. A „Tours without borders” projekt célkitűzései között szerepelt a különböző helyszínekhez köthető, de kvázi regionális léptékben kezelhető ipari örökségek mentén tervezhető turizmusfejlesztés. A Magyarország-Szlovákia Határon Átnyúló együttműködési Program 2007-2013 program részeként Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Önkormányzata és Igló Város Önkormányzata felvette a kapcsolatot, hogy a fentebb említett pályázatra több projektjavaslattal készüljenek. A tárgyalások során a pályázatok köre leszűkült és a turisztikai koncepció nyert támogatást.³

A program megvalósításának jó alapot szolgáltatott, hogy BAZ megye és Kassa Kerület hosszú évekre visszatekintő együttműködést ápolt. Az egymás térségeibe történő kölcsönös látogatások és azok népszerűsítése, az intézmények közötti együttműködés mindig fontos partnertevékenység volt. A program keretében végzett vizsgálat során arra a következtésre jutottak, hogy a két térség közötti idegenforgalmi együttműködés, a desztinációs menedzsment a turisztikai termékfejlesztés szempontjából elégtelen. A határmenti térségekben minimális információ áll rendelkezésre a turisztikai termékekről, ami komolyan hátráltatja a közös turisztikai térként felfogott határon átnyúló régiófejlesztést.

A 2009-ben megkezdett projekt tizenkét hónapos időtartama alatt négy fajsúlyosabb blokkban sikerült összefoglalni a közös fejlesztést akadályozó hiányosságokat: a meglévő turisztikai látványosságok valós termékcsomaggá fejlesztése; együttműködési hálózat kialakítása a szolgáltatók bevonásával; a termékcsomagok értékesítése egy-egy helyi utazási iroda bevonásával; folyamatos együttműködés kialakítása és biztosítása a két térség között. A közös célok megvalósításának érdekében a termékcsomagokban egy-egy tájegységet reprezentáló tematikus útvonalak kerültek kijelölésre: Vaskultúra Útja, Gótikus Út, Várak és Kastélyok Útja. A pályázat második fordulójának eredménye, hogy az útvonalakat, a tájékozódást megkönnyítendő, információs táblákkal jelölték ki az érdeklődő látogatók számára. Így került sor arra is, hogy a DIGÉP a Vaskultúra Útja tematikus ipari örökségtúra részeként került kitáblázásra.

Ugyanakkor, a DIGÉP egy olyan nagyságrendű, osztott, komplex barnamezős szintér, mint a diósgyőri esetében, a turisztikai szemléletű rehabilitáció nem merülhet ki néhány tábla elhelyezésében. Az örökségesítés és a múzeumosodás lehetnek ugyan, ahogy ezt Bethlehem esetében láttuk, a turizmus fejlesztését generáló kiinduló kezdeményezések, de csak akkor, ha a folyamat tényleges tartalommal telítődik. Ennek előfeltétele, hogy a DIGÉP örökségipari turisztikai desztinációként történő meghatározása ne merüljön ki néhány látszatintézkedésben, illetve a fejlesztésben rejlő lehetőséget a helyi közösség is magáénak érezze, azonosuljon azzal. A lokális társadalom érdekeltségének és érdekeivel kapcsolatos attitűdjének mérésére strukturált interjútechnikára épülő vizsgálatot végeztünk a helyszínen azzal a céllal, hogy a szintér örökségértékével kapcsolatban forgalmazott ismeretek minőségét meghatározzuk.

A lokális kisközösségek belső szerkezetviszonyainak kutatására a klasszikus antropológiai módszerek közül a terepkutatás nyújtja a legjobb lehetőséget. Ennek során a társadalmi jelenségeket természetes közegükben vizsgálhatjuk, illetve a finom összefüggések is tisztázhatóak. Ha a kutatási eredmények, amint jelen esetben is, közvetlenül visszacsatolhatóak, egy lehetséges fejlesztés megalapozását

³ Lásd részletesen <http://www.tourswithoutborders.eu/?lang=hu>

szolgáló alkalmazott ismereteket közvetítenek, akkor alkalmazott antropológiai értékű társadalomtudományi vizsgálatról beszélhetünk. Esetünkben a DIGÉP barnamezős színtér környezetében élők és miskolci polgárok ismereteit, valamint attitűdjét terepkutatás során tanulmányoztuk egy lehetséges örökségipari turisztikai fejlesztés előfeltételeként.

A kutatásban a válaszadókat alapvetően két csoportra osztottuk. Az egyik kategóriába a helyi közösség azon rétege tartozik, amelynek a múltban közvetlen kapcsolata volt a DIGÉP-el. A másik kategóriába azokat a lakosokat soroltuk, akiknek legfeljebb indirekt kapcsolatuk volt a régi gyárral, esetleg a családtagok elmondása alapján rendelkeznek benyomásokkal. Figyelemre méltó, hogy a válaszadók összességére jellemző volt a megszépült múlt a jelen nyomorúságával történő szembeállítás és az ehhez köthető általános létbizonytalanság kihangsúlyozása függetlenül attól, hogy melyik megkérdezett körbe tartoztak.

Vizsgálataink eredményeit összegezve kiderült, hogy, hogy a helybeliek emlékezetében az ipari örökség konkrét objektumai csak a nosztalgia tárgyát képező tényezőként vannak jelen. A közvetlen környezetet jelentő épített tér leromlott barnamezős helyszíneivel kapcsolatban nem fogalmazódik meg az, hogy új, például komplex turisztikai funkciók megtervezése és kivitelezése esetén az egykori DIGÉP a helyiek számára az egzisztenciális kitörés esélyét kínálhatja. A műemléki vagy ipari örökségi újrahasznosításhoz köthető komplex funkciók nem kerülnek megfogalmazásra alternatívként a válaszadók narratíváiban. A helyi közösség sem az ipari örökség fogalmáról sem az annak nyilvánított épületekkel kapcsolatban nem rendelkezik releváns tudással. A színteret alapvetően funkciótalanak értékelik. A megfogalmazottak arra engednek következtetni, hogy a Vaskultúra Útja túravonal projekt céljai a helyi társadalom tagjait nem tudta bevonni az ipari örökség turisztikai célú hasznosításába.

Tapasztalataink szerint a DIGÉP és a többi miskolci turisztikai célból fejleszhető potenciális színtér esetében is szemléletváltásra van szükség. Ennek első lépése az érintett szerepvállalók azonosítása és intézményesült érdekközösséggé szervezése. A folyamat részeként a helyi lakosság körében generált civil közösség megszervezése szükséges, amely a fejlesztésben közreműködő aktív partner lehet. A nemzetközi példák mentén egy turisztikai szemléletű rehabilitációs koncepció kidolgozása a DIGÉP esetében sem lehetetlen vállalkozás.

"A kutatómunka a TÁMOP 4.2.1.B-10/2/KONV-001-2010 jelű projekt részeként az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg."

Irodalomjegyzék

- CAMERON, C. M. (2000): Emergent Industrial Heritage: The Politics of Selection. *Museum Anthropology*, 23 (3), 58-73.
- GALLAGHER, R. L. (2005): *Zinzendorf and the Early Moravian Mission Movement*. Faith and Learning Paper. Wheaton: Wheaton College .
- RAMSDEN, P. (2010): *Report of the workshop 'Re-Using Brownfield Sites and Buildings' held at the Regions for Economic Change workshop in Brussels*. AcSS.Regions for Economic Change Conference 2010. (21 May 2010)
http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/conferences/sustainable-growth/doc/rfec_brownfield_en.pdf [2012.12.15.]
- SENAPE, A. J. (2008): *Redevelopment of the Bethlehem Steel site: a public history perspective*. Theses and Dissertations. Paper 1008. Bethlehem: Lehigh University.